

O'ZBEK OYIN O'NERININ' QA'LIPLESIVI HA'M O'ZGESHELIKLARI

Abstract:

Maqalada o'zbek o'zining o'zining qaliplesivi o'zine ta'n bolg'an o'zgesheliklari, o'zining mekteplerinin' bir – birinen ayirmashilig'i, o'zining o'zining rawajlanivina u'les qosqan insanlar haqqinda so'z etiledi.

Key words:

o'zining, mektep, ko'rkem o'ner, usil, atqariv, ha'reket, sheberlik.

Author of the article:

Workspace (Education subject)

Sultanbek Kidirbaev
Yuldasheva Zuxra Salievna

O'zbekstan ma'mleketlik
ko'rkem o'ner ha'm
ma'deniyat instituti No'kis filiali

O'zbek o'zining o'zining uzaq tariyxiy rawajlaniv jolin basiv o'tken desek qa'telespeymiz sebebi usi ku'ng'e shekem qansha insandin' salmaqli miynetleri menen o'zining o'zining biyta'kirar do'retpeler do'retilgen boliv jillar davaminda jaratilg'an o'zining, milliy o'zining qunli do'retpelerine aylaniv u'lgerdi. O'zining o'zining iri tulg'alari ta'repinen jaratilg'an idealiq ha'm ko'rkemlik ta'repten joqari da'rejedegi o'zining xalqimizdi a'sirler davaminda insaniylik, pidayilik ha'm watansu'yiuvshilik ruwxinda tarbiyalawg'a jaqinnan ja'rdem beriv kelmeke.

Xaliv arasinda haqiqiy insaniylik mu'na'sibetlerin qa'liplestirivde o'zining xalqinin' miyrasi bolg'an, estetik tarbiya qurali sipatinda xizmet etpekte. Bul miyrasti a'sirler davaminda ko'z qarasinday saqlap kelgen ko'plegen insandin' atlari tariyx betlerinen orin alg'an. Atap aytqanda Yusufjon qiziq Shakarjonov, Ahmadjon Umrzoqov, Usta Olim Komilov, Tamaraxanim XIX – a'sir aqiri XX – a'sir baslarinda jasap o'zining o'zining ataqli wa'killerine aylaniv u'lgergen. A'sirler davaminda atqariliv kelingan da'sturiy xaliv o'zining ha'mde professional o'zining, olardag'i qa'dem taslawlar, hesh qanday ko'rkem su'wretlew a'hmiyetine iye emes edi. O'zining juvliqlari arasindag'i baylanis jollarida islep shig'ilmag'an edi. O'zining xaliv ha'mde professional o'zining bolsa xaliv bayramlarinda erkeklar ta'repinen atqarilg'an bolsada, olardin' ha'r biri o'zine ta'n qa'siyetlerge iye.

Da'slepki massaliq saxna o'zining Tamaraxanim slavyan ha'm Kavkaz xalivlari da'stu'rlerinde su'yeniv, bir qatar usillardan paydalanadi, ha'reketlerdi jen'illestirdi, o'zining su'wretin to'rtinshi diywal boliv turg'an tamashago'yg'e burdi.

Tamaraxanimnin' o'zining o'zining hayal – qizlar erkinligine shaqiriv sipatinda maydang'a kelgen bolsa, 30 – jillardag'i M.Turg'anbaevanin' o'zining o'zining sol ha'rekettin' na'wbettegi basqishina aylandi. O'z gezeginde bul basqish hayallardin' ko'rkem o'zining degen batil qa'demleri boldi. M.Turg'anbaevanin' o'zining hayal-qizlardin' social turmis ta'rzine belsendi tu'rde aralasiwinin' timsali boldi. M.Turg'anbaevanin' lirik qaharmani o'zining hayalinin' a'zeliy pa'ziyetleri ha'mde erkinlikke, azatliqqa u'mtilivdin' timsali onin' lirik o'zining adamlarda ko'terin'ki keypiyat bag'ishlaydi.

Oyinshılardıń qa'wmeti baletmeysterlik qag'iydaları talabına bola emes, ba'lı olardıń ishki keshirmelerine ko're boladı. 1930-jıllardag'ı lipaslar keyin ala o'zbek hayallarınıń da'sturiy lipasına aylandı, sebebi Tamaraxanıń saxna ushın o'zbek hayallarınıń bayramg'a ta'n bolg'an lipasın maslastırg'an ha'm bul lipas menen oyınshılar 1925-jılı jazda Parijdegi I-ja'ha'n ko'rgizbesinde qatnasqan edi. 1930-jıllardan baslap ko'ylekler oyın atqarıw ushın og'ada qolaylasıp basladı. Jiltır ren'li materiallardan paydalanıp baslandı. Bunday lipaslar hayallardıń bayram lipası bolıp, ol “O'zbek lipası” modasın jaratadı. Birinshi o'zbek oyınları ko'plegen adamlardı ta'n qaldırıp, tamashago'ylerge qızıg'ıwshılıq oyatıwı menen birge bazı insanlardıń qarsılıg'ına ushrawı menen birge, oyınlarg'a qarata keskin ilajlarda ko'rip shıg'ıldı.

Usınday bir qatar qarılıqlarg'a qaramastan ataqlı o'zbek oyınshısı ha'm baletmeysteri M.Turg'anbaevanıń do'retiwshiligi o'zbek xoreografiyasınıń elide qa'liplesiwine tiykar boldı. Onıń teatrda jumıs baslag'anınan 1936-jılg'a shekemgi da'wirde M.Turg'anbaeva ushın o'zbek oyın o'neriniń miyrasın u'yreniw ha'm sheberligin elide bekkemlew da'wiri boldı. Oyınshılardıń atqarıwların qunt penen gu'zetip olardıń oyınları M.Turg'anbaeva ushın o'zine ta'n sabaq boldı ha'm professional oyınshı Yusufjon qızıq Shakarjonov, Qimmatxan Sultanova lardıń ornı girewli. Oyın o'neriniń o'zine ta'n o'zgeshelikleri sonnan ibarat bolıp ondag'ı sulıw ha'reketler ha'r bir jaratılğ'an oyın do'retpeleri xalıqtıń keypiyatınan, ishki keshirmelerine derek beredi. Atap aytqanda oyınlarındag'ı shaqqanlıq, basqa oyın mekteplerinen ajıralıp turadı, shaqqan xalıq ekenligi oyın ha'reketlerinde de, atqarıw sheberliginde de ayqın ko'zge taslanadı. M.Turg'anbaeva o'zbek oyın o'neriniń Ferg'ana mektebin belgili bir da'rejege jetkizip u'iken miyras qaldırdı. Onıń jaratqan o'neri bu'gin du'nya itibarında 1957-jılda M.Turg'anbaeva o'zi saxnalastırg'an “Paxta” ha'm “Pilla” oyınları menen Moskvada bolıp o'tken festivalda altın medaldı qolg'a kirgizdi. Ferg'ana mektebinin' ja'ne bir o'zine ta'n qa'siyeti ondag'ı ha'reketler yag'nıy qa'wmetti erkin uslaw, jen'il ha'm ma'nili ju'riw, ko'p qırılı, paxta islengen ha'm anıq ma'nige iye bolg'an qol ha'reketleri, ko'z qaraları, na'ziklik penen bas ha'reketleri Ferg'ana oyınınıń tiykarın payda etedi. Bunda erkekler oyınlarında batıl ha'reketler, aylanıwlarındıń o'zgesheligi ko'zge taslanısa hayallardıń oyınında na'zik ha'reketlerdi ko'riwimiz mu'mkin.

Sunday-aq Ferg'ana oyınında uforlar (usıl ha'reketler) din' a'hmiyeti u'iken. Tiykarınan qalalarda jasaytug'ın, oyın o'nerin ka'sip qılıp alg'an ta'jriybeli oyınshılar Ferg'ana oyınında ayırıqsha abıray ha'm hu'rmetke iye bolıp, oyın o'neriniń miyrasın, atqarıw usılın, o'z ta'jriybelerin shagirtlerge u'yretiw arqalı bul o'nerdi dawam etpekte. Ferg'ana oyını tiykarınan u'iken maydanlarg'a “U'iken oyın” ha'm kishkenelew ortalıqta atqarılatug'ın “Mayda oyın” lardan ibarat.

“U'iken oyın” 280 usıldı o'z ishine aladı. “Mayda oyın” bolsa yalla ha'm laparlar menen atqarılatug'ın lirikalıq oyın esaplanadı. O'zbek xalıq oyını u'shke bo'linedi, bular Ferg'ana xalıq oyını, Buxara oyın mektebi, Xarezm xalıq oyını ha'r birinin'de o'zine ta'n bolg'an o'zgeshelikleri bar.

Buxara oyını – o'zbek xalıq oyın usılın o'z aldına qa'liplestirip, rawajlanıp kelgen. Ondag'ı ha'reketlerdin' tezligi, qayrılıw, yarım qayrılıw qusag'an usıllardıń baylıg'ı menen ajıralıp turadı. Oraylıq Aziya atap aytqanda O'zbekstan aymag'ında tawılğ'an tasqa sızılğ'an arxeologik tabılıwlar bul jerde oyın o'neriniń a'yyemgi da'wirde berli bar ekenligin ha'm o'z aldına rawajlanıw jolların basıp o'tkenliginen derek beredi. Tariyxiy mag'liwmatlarg'a su'yengen halda Zardushtiylardin' ullı kitabı esaplang'an «Avesto» da'wirinde de bul oyın o'neriniń qa'liplesip, xalıq ha'm professional oyın

bolip eki jo'neliste rawajlang'anlig'in ko'riwimiz mu'mkin. Sonday – aq tu'rli basqishlarda oyın o'neride “Besh qarsak”, “U'lken oyın” , “Lazgi”, “Keme oyını” kibi a'yyemgi oyınlar payda bolg'an.

XX – a'sirge kelip oyın o'neri Buxara oyını, Xarezmi oyını, Ferg'ana oyını jo'nelislerde qaliplesip, zamanago'y saxna talapları tiykarında qayta islangen saxnaliq xaliq oyını sıpatında rawajlandı. Usı jo'nelislerdin' ha'r biri, bir neshe tariyxiy basqishtı basıp o'tip, o'z forma ha'm usılına iye boldı.

Xarezmi oyınıda a'yyemnen qaliplesip bu'gingi ku'nge shekem rawajlanıw jolin basıp o'tken bizge shekem “Chag'alloq”, “Narım narım” , “Aliqambar” , “Shirinnovot” , “Mo'ri” oyınları atqarıwında erkek oyınshılar ha'm masqarapazlar o'zlerin ko'rsetken bolsa, “Ashshadaroz” , “Maqom uforı” kibi oyınlarda hayal oyınshılar u'stemlik qılg'an. Sonday-aq “Lazgi” oyının atqarıwında erkek ha'm hayal oyınshılar birdey sheberlik penen atqarg'an Lazgi oyını qanday da bir ma'nide Xarezmi oyınınin' ju'regi bolıp esaplanadı ha'm usı Lazgi menen xalıqaralıq tanlawlarda da u'lken jetiskenliklerge erisip elimizdegi o'zbek oyın o'nerin du'nyag'a tanılıwına sebepshi bolmaqta.